

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 125

*Шугасва Л. М.*УЯВЛЕННЯ ПРО МИНУЛЕ І ЗВ'ЯЗОК ЧАСІВ
В ІСТОРИЧНІЙ СВІДОМОСТІ

Останні десятиліття XX і початок XXI ст. відзначились глибокими змінами в структурі і змісті соціального і гуманітарного знання, в самій методології соціальних і гуманітарних наук. Співставлення ключових аспектів картин світу, особливостей ціннісних систем і змісту культурних ідеалів різних історичних соціумів і цивілізацій – одна із центральних проблем сучасної історичної науки, новий поворот в якій призвів до інтенсивної розробки різних аспектів проблеми соціальної пам'яті і колективних уявлень про минуле.

Рубіж століть характеризується активним зверненням істориків до проблем історичної пам'яті, до того, як люди сприймали події, сучасниками або учасниками яких вони були, як вони їх оцінювали, яким чином зберігали інформацію про ті події, так чи інше інтерпретуючи побачене або пережите. Суб'єктивність, через яку проходить і якою обтяжується інформація, що відображає уявлення, більшою або меншою мірою характерні для даного соціуму, виявляє культурно-історичну специфіку свого часу, включаючи динаміку взаємодії уявлень про минуле, зафіксованих у колективній пам'яті різних соціальних груп, з однієї сторони, й історичної думки тієї чи іншої епохи – з іншої, наукове знання впливає на становлення колективних уявлень про минуле і, в свою чергу, відчуває вплив масових стереотипів.

Проблеми формування і змісту уявлень про минуле в різних суспільствах і культурах привертають увагу представників різних сфер соціогуманітарного знання, і, незважаючи на дискусії, які тривають навколо таких концептів, як «історична пам'ять», «історична свідомість», «образи минулого», «історичний час», дослідження проблеми успішно просуваються.

Зокрема, в зарубіжній історіографії склались представницькі школи дослідників історичної пам'яті (Ян Ассман, П'єр Нора, М. Хальбвакс, А. Варбург та ін.) Втім, аналіз змісту обширного комплексу досліджень, створеного за останні десятиліття, свідчить про те, що основні зусилля вчених різних країн включно до сьогодняшнього дня були зосереджені саме на проблематиці історичної пам'яті, а не на вивченні комплексного феномену історичної культури.

Дослідники, які працюють у площині постмодерністської парадигми, що зосередила увагу на мінливості уявлень про минуле, вказують на те, що модерністська модель історії, яка панувала у професійній історіографії і нав'язувалась суспільству останні два століття, не вичерпує можливих форм сучасної історичної свідомості. Прихильники постмодерністської концепції розглядають історичну свідомість як опосередковану ланку між колективною пам'яттю й історією, як прагнення розуміти минуле критично, і нагадують про те, що колективна пам'ять сама є виразом історичної свідомості, яка продукується

індивідами. Колективна пам'ять підтримує живий досвід індивідів всередині груп, оскільки індивідуальне переживання неможливо згадувати без зв'язку із соціальним контекстом.

Провідна роль у теоретичній розробці названих проблем належить видному німецькому історикові й методологові Йорну Рюзену. В центрі його уваги – криза історичної свідомості. Під кризою історик розуміє переживання подій як випадковості, яка змінює «первісно задану спрямованість інтерпретації». Криза настає при зіткненні історичної свідомості з досвідом, який не вкладається в межі звичних історичних уявлень, і цей виклик випадковості ставить під загрозу засади і принципи ідентичності, яка склалася. Рюзен вважає, що головним способом подолання кризи історичної свідомості є створення історичного нарративу, через який минулий досвід, що фіксується у пам'яті у вигляді окремих подій, формується у визначену цілісність і набуває сенсу.

Значення темпорального компонента культурних уявлень у загальній картині світу неможливо переоцінити. При цьому сьогодняшні постає завдання не просто констатувати особливості концепцій часу в історичних традиціях різних культур і епох, але і спрямувати зусилля на пошук всезагального, характерного для всього людства. У зв'язку із цим постає задача розробити новий підхід до порівняльного вивчення історичної свідомості і концепцій минулого. В умовах, коли так багато уваги концентрується не на схожості, а особливо на відмінностях, не на універсальності, а на своєрідності, все більш значимою стає роль антропологічних універсалій – таких, як уявлення про час, які полягають у поняттях росту і занепаду, народження і смерті, зміні і мінливості, без яких не обходиться жодне оповідання.

Питання про співвідношення соціальної (культурної) пам'яті, знання про минуле й історії як науки трактується сьогодняшні неоднозначно. Навіть найбільш переконані прихильники наукового історизму визнають, що історію і пам'ять не завжди можна повністю відокремити одну від одної, незважаючи на найбільш рішучі спроби їх поляризувати. Історія як наука прагне до достовірності уявлень про минуле, до того, щоб наші знання про нього не обмежувались тим, що є актуальним у сучасності. У той же час, коли соціальна пам'ять продовжує створювати ітерпретації, які задовольняють нові соціально-політичні потреби, то в історичній науці панує підхід, який полягає у тому, що минуле є цінним саме по собі.

Разом із тим, надто складним є аналіз контролю над історичною пам'яттю. Як відомо, «хто контролює минуле, контролює майбутнє». Мова йде про історичну легітимізацію як джерело влади і про використання історичних міфів для вирішення політичних проблем. Відомо, що боротьба за політичне лідерство нерідко виявляється як суперництво різних версій історичної пам'яті і різних символів її величі і сорому, як дискусія з приводу того, якими епізодами історії нація повинна соромитися або пишатися. Зміст колективної пам'яті змінюється у відповідності до соціального контексту і практичних пріоритетів. Активно нав'язуваний суспільству образ минулого стає нормою його власного уявлення про себе і формує його поведінку. У даному випадку соціальні потреби можуть формувати спотворений образ минулого.

Відтак виявляється зворотній зв'язок з найважливішими етичним проблемами історика, науковця, в числі яких – якраз недопустимість «винаходів минулого», його спотворення й інструменталізації з будь-якою метою. Одним із найважливіших завдань науки є деміфологізація минулого. Сьогодня існує немало

засобів соціального контролю над історією – не лише прямих тиск або заборони, але й більш м'які, приховані обмеження і особливі механізми заохочення, які так чи інакше впливають на формування різних історичних традицій. Таким чином, одним із важливих завдань істориків, політологів, філософів є протистояння соціально мотивованих хибним тлумаченням минулого. Жодна націоналістично або політично ангажована версія історії не здатна пройти перевірку науковим дослідженням.

УДК 323.23

Гон М. М.

ГОЛОДОМОР, ГОЛОКОСТ І ПОРАЙМОС У ПОЛІТИЦІ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано політику пам'яті Української Держави в питанні пошанування жертв різних геноцидів – Голодомору, Голокосту та Пораймосу. Автор проаналізував законодавче поле України в цьому питанні, здійснення державою комеморативних практик, проблему включеності символічними елітами жертв Голокосту й геноциду ромів у колективну пам'ять громадян України.

Ключові слова: політика пам'яті, Голодомор, Голокост, Пораймос, геноцид.

Гон М. М. Голодомор, Холокост и Пораймос в политике памяти Украины.

В статье проанализировано политику памяти Украинского Государства в вопросе увековечения памяти жертв разных геноцидов – Голодомора, Холокоста и Пораймоса. Автор проанализировал законодательное поле Украины в этом вопросе, реализацию государством комеморативных практик, проблему включения символическими элитами жертв Холокоста и геноцида ромов в коллективную память граждан Украины.

Ключевые слова: политика памяти, Голодомор, Холокост, Пораймос, геноцид.

Gon M. M. Holodomor, Holocaust and Poraimos in the politics of memory of Ukraine.

The article analyzes the policy of Ukrainian State of commemorating of the victims of three genocides that were on its territory in 1932–1933 and 1941–1944. The author reveals the legislative framework of Ukraine on this issue, which gave him reason to approve the hierarchy of the legal framework of the state (preserving the memory of Holodomor victims is provided by particular state law, while the genocide of the Roms – by Parliament's Resolution, and Holocaust Remembrance Day is itemized only by one point of Resolution "On the 70th anniversary of the Babi Yar tragedy").

Realization of commemorative practices, according to the author, demonstrates the fact that most consistently in Ukraine memory of those who was killed in the Holodomor is honoured, while Roma genocide is marginalized among "figures of memory". M. Gon tries to find some asymmetry in the state's policy on commemorating of the victims of three genocides that in the 1930's - 1940's took place on its territory. In particular, he analyzes the specificity of reflecting of these tragedies in textbooks on Ukrainian history and world history, solves the problem of inclusion of victims of the Holocaust and the genocide of the Roms in the collective memory of citizens of Ukraine by representatives of its academic science.